

KUML 2014

KUML 2014

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Flodfund

Bronzealderdeponeringer fra Gudenåen

Af LISE FROST

Flodfund er almindeligt forekommende i store dele af Europa i bronzealderen, hvor sværd og øvrige våben er hyppige blandt fundene.¹ Fra dansk bronzealder knytter der sig relativt store mængder bronze og guld til grav- og depotfund, men generelt er den skandinaviske deponeringstradition på trods af spredte åfund fra neolitikum, bronzealder, jernalder og vikingetid mere forbundet med mosefund end med fund fra åer.²

Henrik Thrane skriver bl.a. følgende om flodfund fra bronzealderen: "Rivers have not been as productive in Scandinavia as elsewhere but there is a handful of swords from rivers which should not be forgotten ... and may be taken as indicating that rivers, or some of them – for instance the biggest Danish river, Gudenå (God's river) – played their part in the deposition pattern."³

Her har jeg netop valgt at gennemgå Gudenåen og de tilstødende arealer for registreringer fra senneolitikum, bronzealder og ældre førromersk jernalder. Det har overraskende vist sig, at der alene fra Gudenåen er betydeligt flere flodfund, end man hidtil har kendt (38 fra denne å), hvilket er en væsentlig ny indsigt. Dels fordi det sydsandinaviske område herved knytter an til den vidt udbredte europæiske floddeponeringstradition, dels giver tilstedeværelsen af flodfund samtidig et mere nuanceret billede af bronzealderens hjemlige deponeringspraksis.⁴

Når det gælder bronzealderens sydsandinaviske depotfundmateriale, er der stor variation i både fundforhold og -indhold, og det er derfor vanskeligt at finde generelle mønstre for, hvilke genstande der nedlægges sammen og hvor.⁵ Samtidig er der kildemæssige problemer med depotfundgruppen som helhed, idet fundene ofte er kommet til veje ved tilfældigheder. Det betyder, at der tit mangler informationer om fundforhold, og at der typisk ikke er foretaget arkæologiske og/eller naturvidenskabelige undersøgelser i forbindelse med, at fundene er dukket op. Depotfundene kan dermed fremstå relativt spredte og som en afspejling af enkeltstående begivenheder rundt omkring i landskabet. Overordnet findes der dog også eksempler på gentagne nedlæggelser inden for

bestemte områder.⁶ Som det vil fremgå af det følgende, har dele af Gudenåen været opfattet som et velegnet deponeringslandskab igennem århundreder.

Gudenåen

Gudenåen afvander mange forskellige landskabstyper og adskiller sig på flere måder fra andre danske vandløb.

For det første på grund af åens længde, bredde og dybde. I dag er der flere opfattelser af, hvor lang åen er, dels fordi naturopretning i nyere tid med diverse genslyng har forlænget åløbet, og dels fordi åen hænger sammen med Randers Fjord. I E. Hofmeisters bog om Gudenåens kulturhistorie sættes fjordens begyndelse ved Sønderbro i Randers⁷ (fig. 1). I oldtiden generelt og specifikt i forhold til bronzealderen er det uklart, hvor langt fjorden gik ind i landet. I stenalderen gik den ind omkring Langå, hvilket vel også var tilfældet i bronzealderen.⁸ Ligegyldigt hvor man måler fra, ændrer det dog ikke på, at Gudenåen er Danmarks længste vandløb, hvor det samlede stræk af både å og fjord bliver ca. 160 km. Sammenholdt med åens bredde og dybde er den det eneste danske vandløb, som når op på egentlig flodstørrelse.

For det andet betyder de mange tilløb og søer, at åen er det mest varierede vandsystem i Danmark. Dele af åen flyder roligt, andre dele er hurtigt strømmende, og nordligst ligger Randers Fjord, som rummer den eneste flodhavn i

Fig. 1 Danmarks kort med digitalisering af Gudenåen, som den er angivet på høje målebordsblade (1870). Nogle af artiklens stednavne er markeret. – Digitalisering: Dorthe Haahr Kristiansen.

Map of Denmark with the course of the Gudenaa river as shown on an historical topographical map (1870). Some of the place names mentioned in the text are shown.

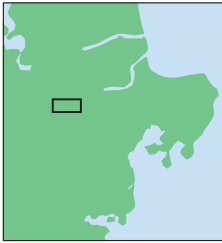
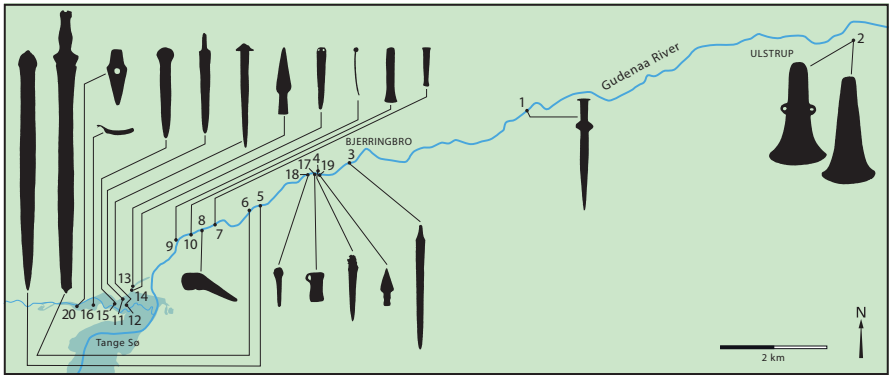
landet. Åen har derfor også til alle tider haft stor betydning i relation til kommunikation og transport, fiskeri, udnyttelse af vandkraft etc.⁹

Det religiøse navn “Gudenåen” er et af de ældste navne i tilknytning til danske vandløb, hvor grundstammen i det nuværende navn: “Guden” udgjorde åens oprindelige navn, hvilket kendes fra skriftlige kilder helt tilbage fra tidlig middelalder. “Guden” er et usammensat navn, som er et karakteristisk element ved et gammelt sø- eller ånavn, der f.eks. også kan findes i forskellige europæiske flodnavne som Elben, Rhinen, Themsen og Seinen. Gudenåen er ikke den eneste danske å, som har heddet “Guden”. Sådan blev den midt-vestjyske Storå også omtalt i en skriftlig kilde fra 1500-tallet, men kun Gudenåen har beholdt navnet. Det er uklart, præcist hvor gammelt navnet er, men ifølge stednavneforskere er der en stor del af de gamle, usammensatte navne, som stammer helt tilbage til første årtusinde efter vores tidsregning – og nogle er endnu ældre. Der er tale om et sakralt navn og formentlig en religiøs forestilling knyttet til vand. Uden at der kan siges noget bestemt om navnets religiøse indhold, skal betegnelsen “Guden” ifølge stednavneforskningen sandsynligvis forstås i betydningen “den til guderne indviede”.¹⁰ På den måde antydes en form for personificering af åen. Flodernes evige vandstrøm er ofte set som symbol på udødelighed, og hvis ikke floden i sig selv er blevet opfattet som en personificering af en gud, har den været et godt sted at komme i kontakt med det hinsides.¹¹

Gudenåen som deponeringslokalitet – metode og materiale

Inden for en bestemt strækning af Gudenåen på ca. 20 km omkring Tange, Bjerringbro og Ulstrup findes en koncentration af åfund, som især er bemærkelsesværdige i området mellem Tange og Bjerringbro (fig. 2).

Blandt fundene fra denne del er mange åfundne dolke og sværd, og desuden overrasker fundene ved kronologisk at placere sig i hele bronzealderen med en overvægt i periodens ældste del.¹² Sidstnævnte adskiller sig generelt fra det europæiske flodfundsmateriale, hvor der antalsmæssigt nås et højdepunkt i yngre bronzealders urnemarkssperiode.¹³ Som nævnt indgår sværd og andre våben typisk som flodfund i europæisk sammenhæng. I ældre dansk bronzealder er det imidlertid generelt sådan, at sværd og i mindre grad dolke udmærket kan forekomme som depotfund, men de knytter sig dog langt hyppigere til jordfæstegravene.¹⁴ Indførelsen af ligbrænding som begravelsesskik i midten af bronzealderen (ca. 1100 f.Kr.) medfører nogle ændringer i forhold til, hvilke genstande der gives med som gravgaver i brandgravene, og hvilke der havner i moserne.

Late Neolithic	Early Bronze Age			Late Bronze Age			
	4 7 14 18			8			
	Montelius I – II – III			Montelius IV – V – VI			
2	1 12 13	5 10 15	16	17	3 11 19	6 9 20	
	1750 BC			1100 BC			500 BC

Fig. 2. Flodfundene fra området omkring Tange, Bjerringbro og Ulstrup. Fundene: sværd (3, 5, 5, 11), dolke (1, 4, 12, 14, 15, 18), lanser (13, 19), økser (2, 7, 10, 17, 20), nål med skålformet hoved (9), benskaf til celt (8), ragekniv (16). – Efter Skalk nr. 2, 2010.

The river finds from a section of the Gudena river in the area around Tange, Bjerringbro and Ulstrup. The finds: swords (3, 5, 6, 11), daggers (1, 4, 12, 14, 15, 18), lances (13, 19), axes (2, 7, 10, 17, 20), dress pin with bowl-shaped head (9), bone handle (8), razor (16).

Dette fundbillede udfordres af materialet fra Gudenåen, som både via relativt mange fund fra ældre bronzealder og de enkeltfundne våben og redskaber i vand overordnet adskiller sig fra billedet af de gængse depotfundsnedlæggelser i Norden. Samtidigt afspejler Gudenåfundene en fælles europæisk bevidsthed om, at sværd, dolke og lanser primært var emner for deponering i floder. Fundbilledet stemmer således fint overens med den udbredte europæiske deponeringsskik¹⁵, hvilket gjorde det relevant at gennemgå fundregistreringer langs hele åen fra udspringet ved Tinnet Krat og Rørbæk Sø til Randers Fjords udløb i Kattegat.¹⁶

Deponeringer fra bronzealderen (ca. 1700-500 f.Kr.) udgør det primære fokus, men fund fra senneolitikum (2350-1700 f.Kr.) og tidlig førromersk jernalder (ca. 500-200 f.Kr.) er også inddraget. For det første fordi et eventuelt særegent udtryk i en arkæologisk periode fremstår klarere, hvis det holdes op mod naboperioderne. For det andet fordi depotfund og ikke mindst brugen af et bestemt landskab i deponeringsøjemed ideelt set må vurderes i et langtidsperspektiv og ikke isoleres til kortere perioder (fig. 3a-d).¹⁷

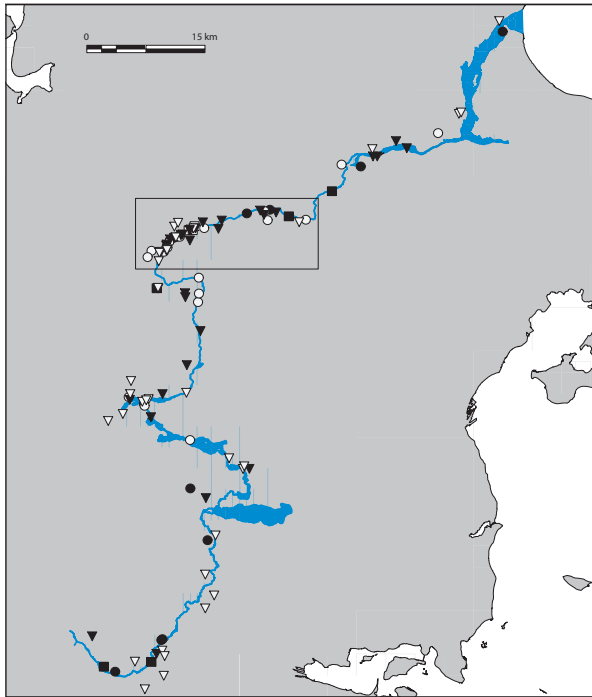

Fig. 3a. Den geografiske udbredelse af de 112 fund. Fundkoncentrationen i Tange-, Bjerringbro- og Ulstrupområdet er indrammet (se fig. 3b). Nogle gange var det muligt at markere et eksakt fundsted (markeret med sort). Hvide signaturer markerer derimod fund med en cirklaplacering, der tager afsæt i stednavne og/eller matrikelnumre. Cirkler: fund fra senneolitikum, trekkanter: fund fra bronzealderen, firkanter: fund fra tidlig førromersk jernalder.

The geographical distribution of the 112 finds. The finds concentration in the Tange-Bjerringbro-Ulstrup area is framed (see fig. 3b).

Sometimes it was possible to mark an exact find spot (black dots). The white dots, on the other hand, show finds where the find spot allocation is approximate and refers to place names and/or land register numbers. Circles: finds from the Late Neolithic, triangles: finds from the Bronze Age, squares: finds from the Early Pre-Roman Iron Age.

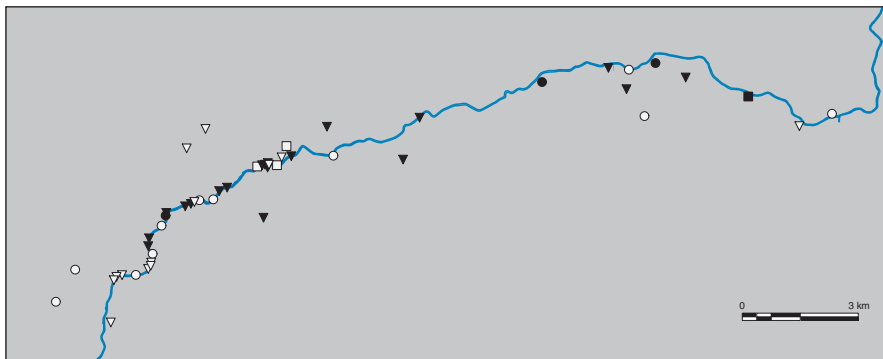
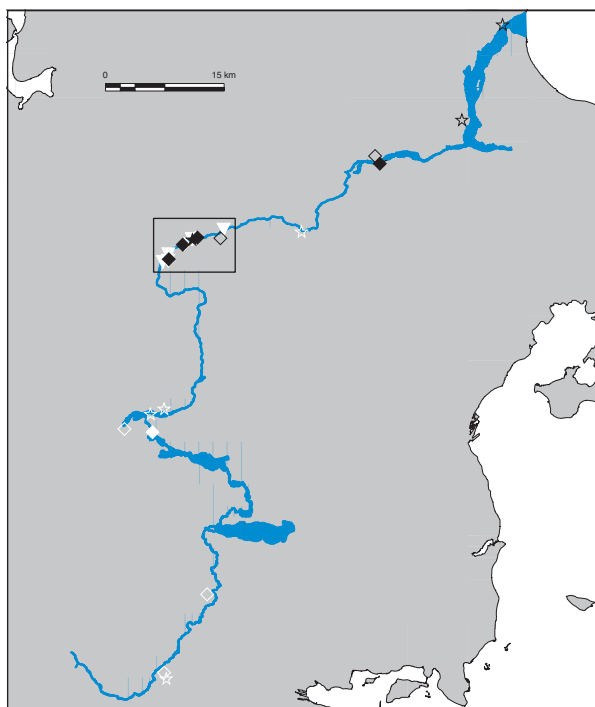

Fig. 3b. Fundkoncentrationen i Tange-, Bjerringbro- og Ulstrupområdet (se indramning på fig. 3a).

The finds concentration in the Tange-Bjerringbro-Ulstrup area (the framed area shown in fig. 3a).

Fig. 3c. I europæisk kontekst er flodfund ofte våben. Kortet viser den geografiske udbredelse af våben (lanser, sværd og dolke), som er fundet i eller nær Gudenåen. Fundkoncentrationen i Tange-Bjerringbro-Ulstrupområdet er indrammet. Hvide punkter refererer til fund fra ældre bronzealder, mens sorte er fund fra yngre bronzealder. Udfyldte signaturer er flodfund, mens åbne signaturer refererer til andre fundomstændigheder såsom mose, mark, eng osv. i nærheden af åen. Stjerne: lanse, firkant: sværd, trekant: dolk.

In a European context weapons are frequent river finds. This map shows the geographical distribution of the weapons (spears, swords and daggers) found in or near the Gudenåa river. The finds concentration in the Tange-Bjerringbro area is framed. The white dots refer to finds from the Early Bronze Age and the black dots to finds from the Late Bronze Age. All solid dots are river finds, while open dots refer to other finds circumstances such as bogs, fields, meadows etc. in the vicinity of the river. Star: spear, square: sword, triangle: dagger.

Hovedfokus ligger på åfundene. Geografisk er det dog ikke kun fund fra selve åen, der er inddraget men også deponeringer, som er registreret inden for ca. 1 km's afstand fra åen på begge sider. Det er gjort for at se nærmere på, hvorvidt der er sammenfald imellem koncentrationer af egentlige åfund og ånære fund. Det skal forstås sådan, at de ånære arealer er med til at nuancere udbredelsesbilledet. F.eks. er der en forholdsvis tæt koncentration af fund i og ved det store vådområde Uldum Kær i den sydlige del af Gudenåen, som ikke ville komme til sin ret, hvis områder langs åen blev udeladt. De ånære arealer er også væsentlige i forhold til vurderinger af, om fundkoncentrationer især knytter sig til overgangssteder og andre betydningsfulde steder for samfærdsel, hvilket gælder for visse af de europæiske flodfund.¹⁸ Desuden er det vigtigt at forholde sig til eventuelle ændringer af fundstedets udseende siden nedlæggelsestidspunktet samt de forskellige menneskeskabte forandringer som dræning,

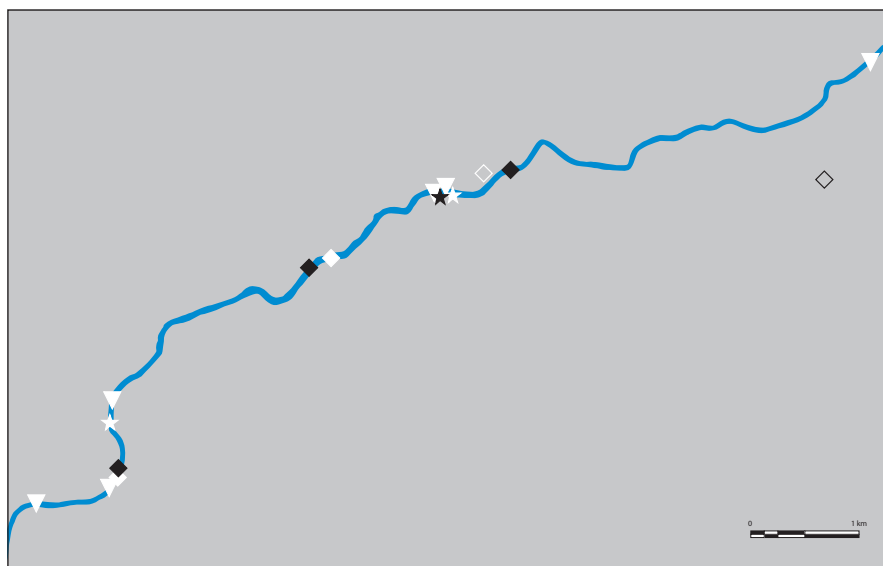

Fig. 3d. Våbenfundene i Tange-Bjerringbro-området (det indrammede område er vist på fig. 3c). Alle seks metaldolke i projektet er fundet i denne del af åen. Hvide punkter refererer til fund fra ældre bronzealder, og sorte punkter er fra yngre bronzealder. Alle udfyldte signaturer er flodfund, mens punkter uden udfyldning refererer til andre fundomstændigheder såsom mose, mark, eng osv. i nærheden af åen. Stjerne: lanser, firkant: sværd, trekant: dolk.

The weapon finds from the Tange-Bjerringbro area (the framed area shown in fig. 3c). All six metal daggers in the study were found in this section of the river. The white dots refer to finds from the Early Bronze Age and the black dots to finds dated to the Late Bronze Age. All the solid dots are river finds and open dots refer to other finds circumstances such as bogs, fields, meadows etc. in the vicinity of the river. Star: spear, square: sword, triangle: dagger.

uddybning og kanalgravning langs åbredderne, der igennem historisk tid har gennemgået væsentlige reguleringer.¹⁹

Fund

I alt indgår 112 fund i undersøgelsen, og figur 4 viser deres fordeling i forhold til fundomstændigheder.

I det samlede materiale indgår i alt 38 åfund, 30 fund fra mark/eng, 27 mosefund og 2 fund fra mergelgrave. Derudover er der 15 fund, som er uden oplysninger om fundforhold. De er alligevel taget med, fordi der af forskellige grunde er formodninger om, at der er tale om enkeltdeponeringer. Det er begrundet i, at bestemte genstande i bestemte perioder typisk vil optræde som enkeltdeponeringer (f.eks. randlisteøkser i periode I eller lansespidsen i periode IV).

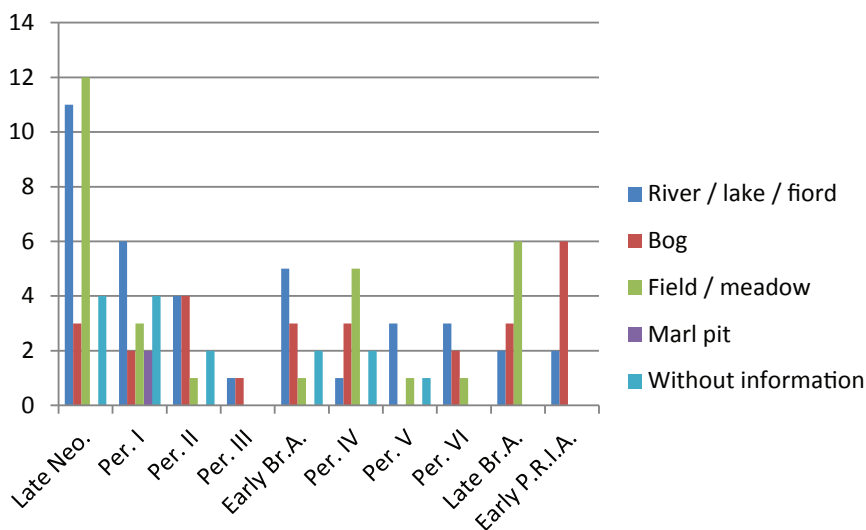

Fig. 4. Fundomstændighederne for de 112 fund fra de forskellige arkæologiske perioder. The finds circumstances for the 112 finds arranged according to archaeological period.

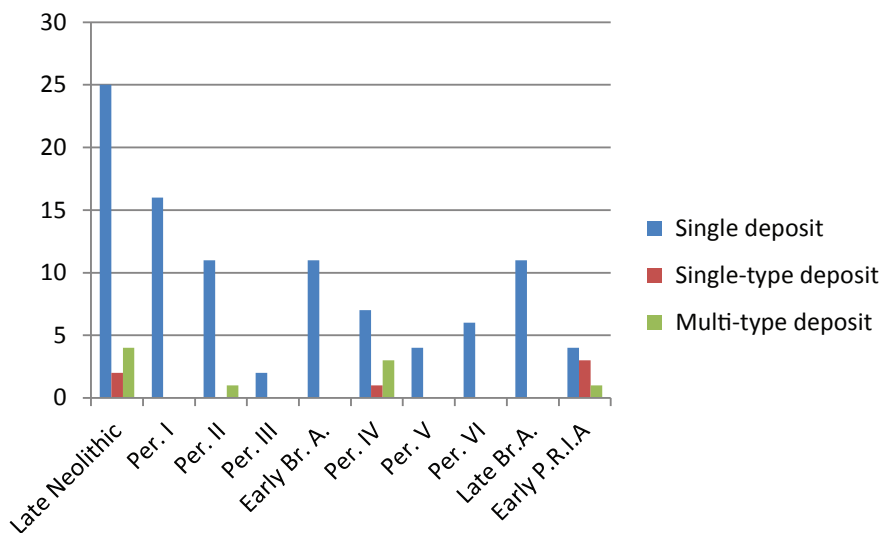

Fig. 5. Diagrammet viser inddelingen af de 112 fund i enkeltdeponeringer (97), entypedeponeringer (6) og flertypedeponeringer (9).

Diagram showing the classification of the 112 finds into single deposits (97), single-type deposits (6) and multi-type deposits (9).

Af de 112 fund i figur 4 er der oplysninger om 40 enkeltgenstande fra senneolitikum, 98 enkeltgenstande fra bronzealder og 16 enkeltgenstande fra førromersk jernalder (fig. 5).

Repræsentativitet

Forskellige omstændigheder har betydning for repræsentativiteten omkring Tange, Bjerringbro og Ulstrup. Én væsentlig forklaring på fremkomsten af de mange fund knytter sig til opførelsen af vandkraftværket ved Tange, der begyndte at producere el i 1921. Ved anlæggelsen af Tangeværket blev der flyttet store mængder jord med skovl og trillebør af 500 mand i tre år (fig. 6). Desuden anlagde man Tange Sø på 600 hektar.²⁰ Ved anlægsarbejdet blev der fundet en del oldsager, hvilket dels kan aflæses ud fra fund- og registreringsår, der for fleres vedkommende ligger i årene 1920-1930, dels at der er indsendt oldsager til Nationalmuseet og Aarhus Museum fra Gudenåcentralen.²¹

En anden forklaring på fundkoncentrationen skyldes tilstedeværelsen af aktive amatørarkæologer, hvilket der er et godt eksempel på fra området, idet der i 1957 indgik en stor og veldokumenteret privatsamling til Moesgaard Museum fra amatørarkæolog Ulrik Balslev.²² Til samlingen hører gode fundoplysninger i form af genstandsprotokoller med tilhørende kortmateriale ledsaget af

Fig. 6. Arbejdere med skovle og trillebøre under anlæggelsen af Tangeværket. – Foto: Energimuseet, Bjerringbro.

Workers with their shovels and wheelbarrows during the construction of the hydroelectric power plant at Tange.

Fig. 7. Mindelheimsværdet (Hallstattsværd) som blev fundet stukket ind i Gudenåens nordlige brink ved Bjerringbro. Sværdet måler 76,5 cm. – Foto: Rógvi N. Johansen, Fotoafdelingen, Moesgaard.

The Mindelheim sword found in the northern bank of the Gudenaa river. The sword measures 76.5 cm in length.

fundmarkering. Balslev var bl.a. aktiv i egnen omkring Bjerringbro, og hele 15 af fundene i projektet stammer fra hans samling. Bl.a. stod han for indleveringen af et hallstattsværd, der i 1952 blev fundet i Gudenåens nordlige brink ca. 1.500 m vest for Bjerringbro (fig. 7).²³

I de senere år har brugen af metaldetektorer desuden haft betydning for fundfrekvensen i området, hvor et grebspidssværd fra per. IV af yngre bronzealder er et eksempel fra området. Sværdet blev fundet på en mark ca. 500 meter syd for Gudenåen i kanten af en bakke. En udgravning afslørede, at der har været et kildeudspring, hvor sværdet blev nedlagt.²⁴

Senneolitikum

I figur 8 er alle enkeltfund fra senneolitikum samlet, hvor de hyppigste åfund er flintdolke og segle. Tunge skafthulsøkser af bjergart er en anden typisk senneolitisk genstandstype, der indgår som åfund i ét tilfælde. Nogle af flintdolkene og flintseglene kan også være fra den ældre bronzealder. Og de enkeltfundne flintdolke har i øvrigt stor lighed med de tidlige metaldolke²⁵ og skal formentlig opfattes på linje med gruppen af metaldeponeringer, som efterhånden vinder frem ved overgangen mellem senneolitikum og bronzealder.

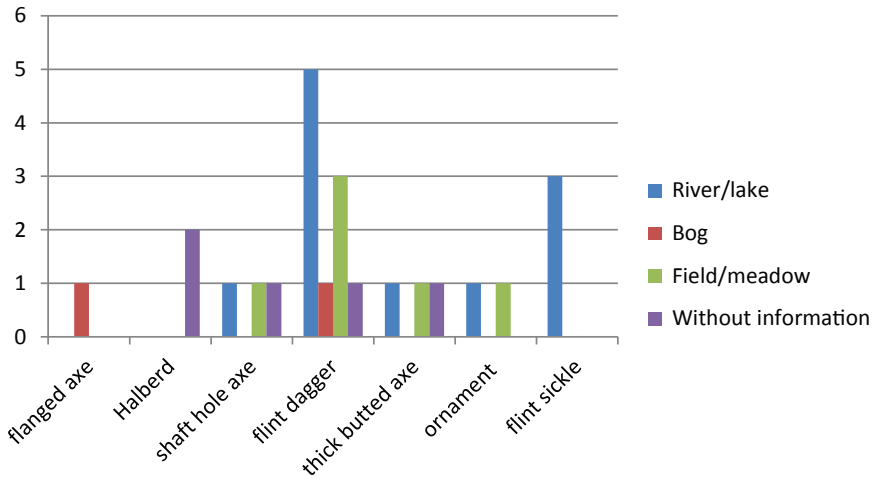

Fig. 8. Genstandsfordelingen af de 24 enkeltdeponeringer fra senneolitikum (genstands-type og fundomstændighed). De tre flintsegle er placeret i dette diagram, men dateringen kunne også være ældre bronzealder.

The 24 single deposits from the Late Neolithic (artefact types and finds circumstances). Three flint sickles are included here but they could also date from the Early Bronze Age.

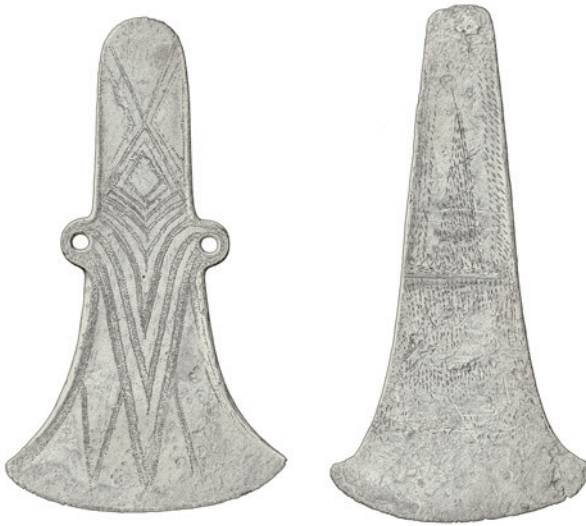

Fig. 9. Ulstrupøkserne blev fundet i en mose i umiddelbar nærhed af Gudenåen. Øksen med øskner er 27,5 cm lang, og ægbredden måler 16 cm. Godstykkelsen er omkring 1 cm. Den anden økse er større (29 cm lang), ægbredden måler 14 cm, og godstykkelsen er på 1,5 cm. – Efter Aner & Kersten 2008.

The Ulstrup axes were found in a bog in the immediate vicinity of the Gudenaa river. The double side-looped axe is 27.5 cm long and its edge is 16 cm in width. Its thickness is about 1 cm. The other axe is larger (29 cm long); its edge measures 14 cm and its thickness is 1.5 cm.

I senneolitikum og i tiden omkring 2000 f.Kr. er de tidlige metaldeponeringer i Sydsandinavien generelt præget af randlisteøkser, hvor et par særlige eksemplarer skal fremhæves.²⁶

På et opdyrket moseområde ved Ulstrup nær Gudenåen er fundet to specielle bronzeøkser med udsvajet æg (fig. 9). Økserne har stor lighed med anglo-irske bronzeøkser, og de formodes at være import herfra. De er fundet henholdsvis omkring 1940 og i 1952. Hverken ornamentik eller form er identisk, men de må oprindeligt have hørt sammen som en samlet nedlæggelse. Deres form er beslægtet med tidens bredbladede arbejdsøkser, men efter størrelsen at dømme er der tale om processionsøkser og dermed forløbere til de senere kultøkser fra bronzealderen.²⁷

Fundstedet ved Ulstrup er beliggende ca. 30 km fra åens udløb i Randers Fjord, og i publikationen af økserne, som udkom 1955, understreger J. Butler også Gudenåens betydning som hovedfærdselsåre for importgenstande, hvor de store depotfund fra Gallelose²⁸ og Virring²⁹ er eksempler på andre af Randersområdets deponeringer fra senneolitikum.

Ældre bronzealder

De relativt mange åfundne dolke fra senneolitikum og ældre bronzealder er påfaldende, idet de generelt er sjældne i ældre bronzealderes depotfund, både som enkeltfund og som dele af én- eller flertypedeponeringer.³⁰ Metaldolke forekommer derimod både i kvinde- og mandsgrave i ældre bronzealder.³¹ På trods af en relativt hyppig forekomst i kvindegravene er dolke dog ikke til stede sammen med bælteplade og halskrave i depotfundene.³² Derfor er det interessant at konstatere, at alle metaldolke fra ældre bronzealder i Gudenåmateriale (i alt seks stk.) optræder som egentlige åfund.³³ Materialet af åfundne metaldolke er ikke stort, men alligevel væsentligt set i lyset af de generelt få danske åfund,

Fig. 10. 40 enkeltdeponeringer fra ældre bronzealder (genstandstype og fundkontekst).

The 40 single deposits from the Early Bronze Age (artefact types and finds circumstances).

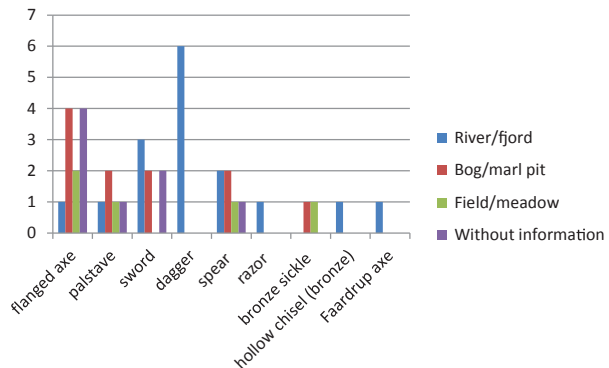

Fig. 11. En af metaldolkene fra den ældre bronzealder (periode I, 1700-1600 f.Kr.). Dolken blev fundet ved ålestagning i Gudenåen i 1918. – Foto: Rógvi N. Johansen, Fotoafdelingen, Moesgaard.

One of the metal daggers from the Early Bronze Age (period I, 1700-1600 BC). The dagger was found during eel spearing in the Gudenaa river in 1918.

Fig. 12. Fårdrupøkseren fra Gudenåen ved Vorup Kær nær Randers. – Foto: Rógvi N. Johansen, Fotoafdelingen, Moesgaard.

The Fårdrup axe from the Gudenaa river at Vorup Kær near Randers.

kontinuiteten i forhold til deponeringer af metaldolke i senneolitikum og den førromtalte særstilling for dolke i forbindelse med grave og depoter. Endvidere er det interessant, at de i deponeringsammenhæng ellers sjældne dolke nu forekommer som flodfund inden for et relativt begrænset areal af åen (fig. 10 og 11).³⁴ Dolke indgår også i det europæiske flodfundsmateriale indtil begyndelsen af urnemarkskulturen, hvor forskellige knive overtager dolkenes funktion.³⁵ Dolkene er således med til at understrege, at Gudenåfundene adskiller sig fra det generelle deponeringsmønster i sydsandinavisk ældre bronzealder og hænger desuden tæt sammen med den europæiske tradition.

De metalkrævende skafthulsøkser af Fårdruptype dukker op i den ældre bronzealders periode IB (ca. 1600-1500 f.Kr.). En sådan er også fundet i opmudret jord fra Gudenåens bund på Randersegnen omkring Vorup Kær tæt vest for den nuværende Sønderbro (fig. 12). I lighed med de formmæssigt helt anderledes Ulstrupøkser menes Fårdrupøkserne også at være en slags forgængere for de senere kultøkser, der optræder fra periode II og videre igennem bronzealderen.³⁶

Yngre bronzealder

I yngre bronzealder sker der generelt en stigning i depotfundene, som kulminerer i periode V (omkring 900-700 f.Kr.). Dette generelle billede afviger lidt fra Gudenåens flodfund, hvor der er en overvægt af genstande fra ældre bronzealder.

Figur 13 viser fundfordelingen fra yngre bronzealder. Som det fremgår, består de åfundne genstande fra yngre bronzealder bl.a. af sværd.

Af mere specielle typer kan nævnes et eksemplar af hver af de to sjældne, importerede Hallstattsværd, som indtil videre kun er fundet i samlet set seks eksemplarer i Danmark. Det ene udgør det eneste danske eksempel på et Gündlingsværd (HaB3/HaC1),³⁷ som er dukket op i Gudenåen sydvest for Randers i forbindelse med kanalgravning.³⁸

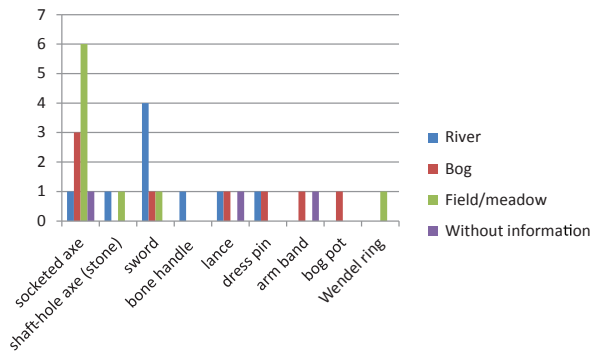
Det andet Hallstattsværd fra Gudenåen er af den yngre mindelheimtype (HaC1/HaC), som i europæisk kontekst både kan forekomme som bronze- og jernsværd.³⁹ Sværdet er dukket op i Gudenåens nordlige brink ved Bjerringbro. Kun odden ragede op af vandet, mens resten var stukket ind i åbrinken (fig. 7).⁴⁰

Et repræsentativitetsproblem i forbindelse med åfund er, at det især ved relativt lette genstande er svært at vide, om og hvor langt genstande har flyttet sig med strømmen i forbindelse med opholdet i vandet. Mindelheimsværdet fra Bjerringbro er derimod et sjældent eksempel på et åfund, hvor både den eksakte deponeringslokalitet er kendt, og hvor der er tale om en arrangeret nedlæggelse, hvilket står i modsætning til forestillingen om en tilfældigt, tabt genstand.

Et andet rigt fund af centraleuropæisk oprindelse med lignende datering og fundforhold i en åbrink stammer fra Hassle i Närke nord for Stockholm i Sverige. Her var nedlagt to lange hugsværd fremstillet i Böhmen, Østrig eller Sydtykland sent i det 8. eller tidligt i det 7. århundrede f.Kr. I fundet indgik

Fig. 13. 29 enkeltdeponeringer fra yngre bronzealder (genstandstyper og fundkontekst).

The 29 single finds from the Late Bronze Age (artefact types and finds circumstances).

udover sværdene desuden følgende importvarer: To bronzespande, en kedel og 12 særprægede runde bronzeplader, som sandsynligvis er halvpanserplader.⁴¹

Sværdet fra Bjerringbro afviger fra de centraleuropæiske Mindelheimsværd, men ifølge J. Jensen kan man finde paralleller i bl.a. Sydtyskland, Østrig og Rumænien, hvor Wels-Pernau-varianten ligner Bjerringbrosværdet så meget, at det må have sin oprindelse i det centraleuropæiske område. En sydkandinavisk datering er lidt vanskelig, dels fordi de lange Hallstattsværd typisk er dukket op som enkeltfund eller i kronologisk blandede depoter som fundet fra Holbæk Slots Ladegård eller i det føromtalte Hasslefund.⁴² Og dels fordi de importerede sværd har en betydelig længere anvendelsestid i Norden end i Centraleuropa. Som J. Jensen anfører, så knytter de østdanske periode VI-sværd sig kun til moser, mens de jyske derimod alle er fundet i forbindelse med åbent vand. Udover de to fra Gudenåen er der således fundet et Hallstattsværd i Limfjorden, som derved kan antyde, at de jyske fund måske har en nærmere tilknytning til kontinentet, hvor de samtidige sværd typisk stammer fra floder.⁴³

Samlet set er der fundet syv sværd, som med sikkerhed stammer fra Gudenåen. Her er eksemplaret fra Randers Fjord medregnet. Enkelte lansespids er forekommer også i åfundsmaterialet, mens celte og randlisteøkser snarere knytter sig til moser og markfund.

Opsummerende kommentarer – Åfundenes karakter i senneolitikum og bronzealder

Figur 8, 10 og 13 viser fordelingen af enkeltfund fra senneolitikum samt ældre og yngre bronzealder. Sammenholdes tabellerne, bliver det klart, at der er en lidt forskellig fundfordeling for henholdsvis mose-, mark- og åfund. Eksempelvis er der en del flintdolke imellem åfundene, og metaldolkene fra ældre bronzealder stammer udelukkende fra åen. Blandt sværd og lanser i ældre og yngre bronzealder er der også en del åfund, mens en genstandsgruppe som celte mere forekommer i mark- og mosefund. Selvom det samlede antal fund ikke er så stort, kan man hævde noget af det samme for ældre bronzealders randlisteøkser. Generelt kan det anføres, at disse enkeltdeponeringer domineres af genstande fra den mandlige sfære.

I yngre bronzealder i det sydkandinaviske område findes typiske kvindegenstande som smykker og dragtudstyr hovedsageligt i flertypedepoterne. Smykkerne optræder ofte i sæt, og nogle depoter indeholder endda dele af flere smyksesæt.⁴⁴ Dette viser, at der i nogen grad er forskellige nedlæggelsesmåder for genstande knyttet til henholdsvis mænd og kvinder, men der er tale om overordnede tendenser inden for et fortolkningsmæssigt vanskeligt

område. I Gudenåmaterialet er der dog flest mandsrelaterede genstande knyttet til åfundene. I og med at der er inddraget materiale i en afstand af ca. 1 km på begge sider af åen, indgår der dog også enkelte typiske flertypedepoter med genstande knyttet til den kvindelige sfære i det samlede materiale. Et af disse fund er helt tilbage i 1866 dukket op ved den markante bakke Busbjerg. Fra bakken har der været en fantastisk udsigt over Gudenådalen, hvilket også kan have betydning for placeringen. I hvert fald er formuleringen: "At high points, commanding a fine view of the area" en parameter, som Fontijn har registreret i forbindelse med sine undersøgelser af depotfund og landskab.⁴⁵ Busbjergfundet består af fragmenter af et af periodens karakteristiske brede og ornamenterede manchetaarmbånd, en spiralarmring og derudover et fragment af en støbetap fra støbningen af en genstand med dølle, som samtidig viser noget om kompleksiteten i at knytte fund og de enkelte genstande til bestemte køn.⁴⁶

Sammenholder man fundmiljøerne i henholdsvis senneolitikum og bronzealder, er der således tendenser til bestemte fundmiljøer for nogle genstandstyper, hvor åfundenes relativt begrænsede typer af genstande – specielt i yngre bronzealder – virker mere strukturerede, end den øvrige depotfundgruppe umiddelbart gør. Det er dog stadig vanskeligt at finde generelle regler for særlige genstandes relation til bestemte typer af fundsteder i det nordiske depotfundmateriale. Sorteringen af genstande i henholdsvis typiske gravgaver, typiske deponeringsgenstande og spørgsmål om kønsopdeling viser imidlertid, at det ikke bare handlede om at nedlægge noget tilfældigt metal. Derfor vil en stadig vekselvirkning mellem genstandsmateriale, kort- og landskabsanalyser samt inddragelse af øvrige fundkategorier som vejforløb, grave mv. inden for mikroregioner formentlig kunne give større indsigt i depotfundenes landskabsmæssige sammenhænge, hvor det samtidig er vigtigt at forholde sig til langtidstrukturen og dermed et diakront perspektiv på fundbilledet.⁴⁷

Overgangen til førromersk jernalder

Forskellige dragtnåle er typiske i gravfund fra yngre bronzealder,⁴⁸ men nåle med skålformet hoved er en genstandstype, der markerer begyndelsen af yngre bronzealders periode VI i Danmark, hvor nåletypen forekommer i godt 20 fund. Heraf er én fundet ved opmudring af Gudenåen tæt ved Bjerringbro.⁴⁹ I forhold til tidligere deponeringer i bronzealderen er der med nålene tale om et helt nyt fænomen, som i øvrigt fortsætter ind i førromersk jernalder. Disse dragtnåle optræder typisk i moser og kan være i normal eller mere kraftig størrelse. Tendensen følger dermed i nogen grad det europæiske flodfundsmateriale.⁵⁰

I løbet af periode VI forsvinder yngre bronzealders voluminøse dragt- og

smykkeudstyr i form af bæltesmykker, hængekar, brilleformede dragtspænder mv. nu næsten helt fra mosedeponeringerne.⁵¹ Og i samme periode (ca. 8/700-500 f.Kr.) sker der i det hele taget forskellige gradvise ændringer i forbindelse med deponeringer i moser og vådområder – også i europæisk sammenhæng.⁵² Udover at der ikke længere nedlægges samme mængder af smykke- og dragtudstyr fra den kvindelige sfære, indebærer det bl.a. væsentlige skift i forhold til deponeringer af metalvåben, som med nogle enkelte undtagelser næsten helt forsvinder.⁵³ Hals- og armringe deponeres dog fortsat – enten enkeltvis eller flere sammen.

Kort fortalt reduceres mængden af genstandstyper væsentligt i Sydkandinavien, således er der fra førromersk jernalder kun registreret fire enkeltfund i forbindelse med dette projekt: en dobbeltspiralpladenål, en bronzering, en øskenring og en kronehalsring. Generelt for hele landet blev ringe og halsringe således også de mest almindelige genstandstyper i deponeringer fra sen bronzealder og førromersk jernalder. Noget lignende gælder for nåle og armringe, mens våben altså på det nærmeste bortfalder.⁵⁴

Dog er der spredte fund med en langt senere datering – bl.a. af et vikingetids-sværd fra Randersområdet.⁵⁵ Endvidere er der fisket et slagsværd fra 1500-årene op af Gudenåen. Disse yngre fund er igen med til at understrege åens betydning som deponeringslokalitet langt op i tid, og at der var en bemærkelsesværdig kontinuitet i de gamle offertraditioner.⁵⁶ Enkeltfundne våben fra vikingetid/tidlig middelalder er således også kendt fra mange af de europæiske floder og afspejler dermed en udbredt skik.⁵⁷

I bronzealderens depotfund kan lerkar forekomme som beholdere for forskellige bronzegenstande, men generelt set hører fund af lerkar i form af mosepotter ikke bronzealderen til. Det samme gælder gentagne nedlæggelser af knogler, sten, træsager mv., som er typiske fænomener knyttet til agrare ofringer fra tidlig jernalder.⁵⁸ Depotfund fra bronzealderen repræsenterer typisk enkeltstående begivenheder, mens det i førromersk jernalder bliver mere almindeligt med gentagne deponeringsbesøg i den samme mose. Forandringerne i brugen af moserne må ses som led i en kompliceret samfundsmæssig og kulturel proces, og de forandringer, som synes at ske i offerritualerne, må derfor ideelt opfattes som en del af noget større. Der mangler undersøgelser af disse komplekse deponeringsforandringer, men ser man isoleret på ændringer i brugen af moser og vådområder, har det været anført, at det kan have en betydning, at man ved overgangen til jernudvinding i førromersk jernalder i højere grad end tidligere fik brug for mosernes egne ressourcer i form af myremalm og brændselstørv, og bl.a. at man derfor også brugte stederne anderledes.⁵⁹

Som yderligere et bidrag til nogle af de ændringer, der sker omkring over-

gangen til førromersk jernalder, forekommer også en kraftig nedgang i Gudenåfundene, og traditionen med nedlæggelser i vand på dette åstræk ændrer sig. Projektets samlede antal fund fra førromersk jernalder består mest af mossepoter, der nu tilsyneladende deponeres i moser lidt længere væk fra selve åen. Det er dog samtidig vigtigt at holde sig for øje, at der tilsyneladende er væsentlige lokale forskelle – både hvad angår deponeringsintensiteten generelt set og i forhold til deponeringstraditioner langs Gudenåen.

Diskussion – Gudenåen og depotfundene i et landskabsarkæologisk lys

Efter dansk målestok skiller Gudenåen sig ud som Danmarks største å, og samtidig peger navnet på en særlig betydning. Der er også spredte sværdfund fra andre større danske åer som et periode III-sværd fra Nørreåen⁶⁰ og en periode I-sværdklinge fra Odense Å⁶¹, men fundene fra Gudenåen adskiller sig ved den markante koncentration omkring Tange-Bjerringbro og Ulstrup. Tilsyneladende har denne del af åen haft en særlig betydning i deponeringssammenhæng, hvor åen delvist i kraft af sin størrelse har lagt op til nedlæggelser af våben i vand. Hvorvidt der knyttede sig en fælles, religiøs opfattelse til dette, er det selvfølgelig vanskeligt at udtale sig om. Flere senere kilder beskriver guddomme relateret til floder, men om noget lignende kan gå helt tilbage til bronzealderen er uvist.⁶²

I forlængelse af tidligere afsnit vedrørende repræsentativitet er det samtidigt uklart, om fundkoncentrationen omkring Tange, Bjerringbro og Ulstrup i forhold til de øvrige og langt mere fundtomme dele af åen afspejler en reel forhistorisk virkelighed. I forbindelse med mange af de europæiske flodfundslokaliteter har det således ofte været fremhævet, at forskellige anlægsarbejder og deres karakter dels har stor betydning for, hvilke typer af genstande man finder og dels hvor mange.⁶³ Det er klart, at det meget omfattende anlægsarbejde i forbindelse med Tangeværket har stor betydning for fundbilledet, men samtidig er det også væsentligt, at der langs med Gudenåen igennem historisk tid har været flere møller, industrianlæg, vadesteder og vandkraftværker. Der er dog ikke registreret lignende fundkoncentrationer andre steder langs åen.

Antages det, at fundbilledet i høj grad afspejler en forhistorisk virkelighed, var det primært i bestemte dele af Gudenåen (især i området omkring Tange, Bjerringbro og Ulstrup), at man havde forkærlighed for deponeringer i vand. Muligheden foreligger, fordi regionale og lokale variationer i forhold til deponeringstraditioner formentlig har været ganske omfattende i bronzealderen – og i en vis udstrækning forbundet med forskellige lokale landskabsudformninger.⁶⁴

I den forbindelse er det ligeledes vigtigt, at Gudenåen er meget afvekslende i sit forløb. Derfor kan bestemte dele af åen sagtens have været udvalgt som særligt egnet deponeringslandskab ud fra visse naturgivne præferencer. På egnen omkring Tange og Bjerringbro løber Gudenåen således i en markant dal flankeret af terrasser, hvilket giver en tydelig fiksering af åen i landskabet, som kan have haft betydning for deponeringsintensiteten her. For det andet stemmer fundbilledet fint overens med, at der i europæisk sammenhæng er en klar tendens til, at deponeringer ikke forekommer i alle dele af en flod eller overalt i et vådområde, men primært knytter sig til zoner eller bestemte stræk.⁶⁵ Sådanne deponeringszoner hænger formentlig også sammen med transportmæssigt vigtige områder, ressourcer, tæthed af bebyggelse mv.

Deponeringsstedets betydning

Vand ser ud til at være et samlende element i forhold til bronzealderens deponeringer.⁶⁶ Mange fund knytter sig dog også til betegnelsen "mark". Nogle af disse fund har måske oprindeligt været nedlagt ved et stort træ, en stor sten eller lignende, men her er det samtidig tankevækkende, at der ved et af de sjældne eksempler på efterundersøgelser af et depotfundsted, som er beliggende på en mark og relativt højt i terrænet med strålende udsigt over Gudenådalen, faktisk lykkedes at påvise sværdets relation til en kilde.⁶⁷ Sådanne oprindelige kildeofringer kan gemme sig andre steder i det samlede depotfundmateriale, hvor oplagte muligheder er depotfund, som knytter sig til skrænter.⁶⁸ Rasmussen & Skousen har arbejdet med kilder primært i relation til neolitikum og efterlyser flere danske eksempler på de kildeofringer, der kendes fra det sydsvenske område, f.eks. den væsentlige Röckillorna "Spring", hvortil der knytter sig offeraktivitet fra tidlig neolitikum til jernalder.⁶⁹ Det er mængder af kilder, som konstant har været med til at forsyne Gudenåen med vand. Samtidig har kilderne forsynet mennesker og dyr med drikkevand og jorden med vand, hvilket selvfølgelig er et væsentligt element i et agerbrugssamfund som bronzealderens og måske også en af årsagerne til, at man har ofret ved kilder.⁷⁰ Bronzealderens deponeringer rundt omkring i landskabet knytter sig ikke til bestemte kultpladser, men er spredte og forbinder sig til steder, hvor landskabets oprindelige karakter kan være vanskelig at udrede. Dels er der mangel på relevante arkæologiske undersøgelser og dermed fundoplysninger, dels kan landskabet med det konkrete fundsted være meget forandret.

Depotfund opdeles typisk i brede kategorier som mosefund, markfund og åfund – fordi de oprindelige fundoplysninger umiddelbart ikke rækker til mere. Dog kan det være vigtigt for forståelsen ikke kun at skelne mellem fund fra tørt land og fund fra floder, søer og vådområder, men også at skelne imellem

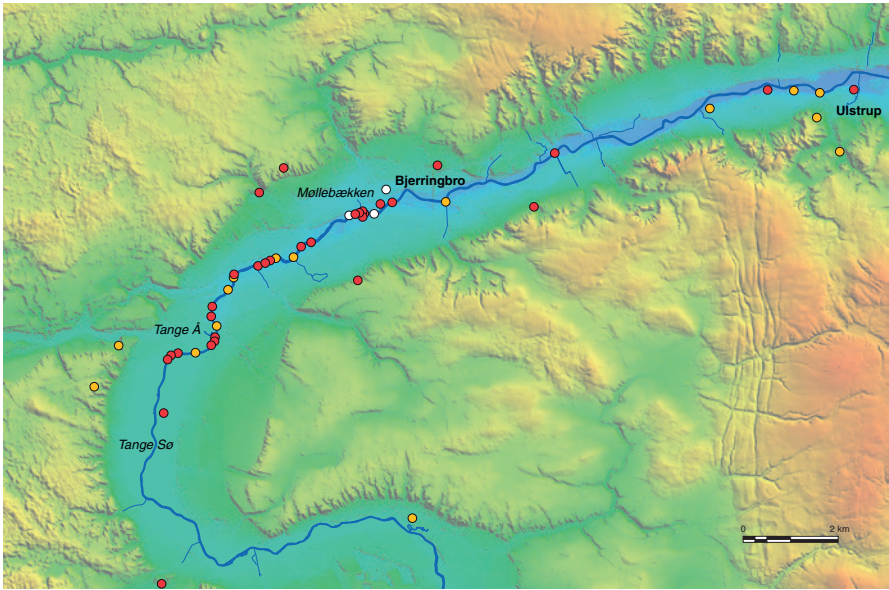

Fig. 14. Reliefkort af Gudenaåen i området mellem Tange, Bjerringbro og Ulstrup. Tange Å og Møllebækken er markeret som eksempler på fundkoncentrationer, hvor to vandløb mødes. I digitaliseringen af åen ud fra de historiske, topografiske kort (høje målebordsblade, 1870) løber den gennem den yngre, kunstige sø (Tange Sø, 1921). Gule prikker: deponeringer fra senneolitikum, røde prikker: deponeringer fra bronzealderen, hvide prikker: deponeringer fra tidlig førromersk jernalder.

Relief map of the Gudenaå river in the area between Tange, Bjerringbro and Ulstrup. Tange Å and Møllebækken are marked as examples of finds concentrations at the confluences of the Gudenaå and a stream. The digitalised course of the river from the historical map (1870) runs through the later artificial lake (Tange Sø, 1921). Yellow dots: finds from the Late Neolithic, red dots: finds from the Bronze Age, white dots: finds from the Early Pre-Roman Iron Age.

forskellige former for vand.⁷¹ En sådan indgangsvinkel vil give et mere nuanceret indblik i fundforhold knyttet til bestemte former for genstande, bestemte måder at behandle genstande på mv.⁷²

Et kendetegnende element ved flere af Gudenaåfundene fra både senneolitikum og bronzealder er, at genstande er dukket op på steder, hvor to vandløb mødes. Der kan selvfølgelig indimellem være tvivl om, hvorvidt de vandløb, man kan se på historiske kort, har haft samme placering i bronzealderen, men under alle omstændigheder er der en gennemgående tendens til, at å- og flodfund samler sig, hvor vandløb mødes (fig. 14).⁷³

I europæisk perspektiv er der typisk også mange flodfund i relation til vadesteder, broer og overgangssteder. Lignende fundsituationer kendes desuden fra flere danske eksempler herunder Gudenaåen. Udover at der er tale om steder,

som har haft en bestemt betydning ud fra nogle naturmæssige karakteristika, så er de samtidig også områder, som har haft særlig betydning i relation til eksempelvis transport.⁷⁴ Tilsyneladende har overgangssteder også været steder for deponering – måske fordi overgangssteder har været typiske samlingssteder, og/eller fordi overgangssteder er blevet anset som farlige at passere⁷⁵ og måske derfor krævede, at man foretog deponeringer?⁷⁶

Mange vadesteder og broer langs Gudenåen rækker formentlig langt tilbage i tiden.⁷⁷ Igen mangler der detaljer om de præcise fundforhold, og desuden skal det påpeges, at de topografiske kriterier for bro og vad ofte næsten kan være modsatrettede. Bro-overgange er typisk karakteriserede af kort afstand over dybt og hurtigt-strømmende vand, mens vad typisk har en længere krydsningsafstand, som så er på lavt vand. For Gudenåmaterialet gælder, at det typisk kun er stednavnet på fundet, der har et bro- eller vadnavn, som f.eks. Lysbro. Dette sted ligger som et smalt overgangssted mellem Ørnsø og Silkeborg Langsø, hvor Funder Å med tilhørende vådområder samtidig er med til at smalle overgangsstedet (fig. 15). Derudover kan nævnes celten fra Resenbro, som er

Fig. 15. Et eksempel på et fundsted for et sværd ved et overgangssted kaldet Lysbro omgivet af søer, åer, mose og eng. Udsnit af historisk, topografisk kort – Høje målebordsblade, 1870.

An example of a find site for a sword at a crossing place called Lysbro, which is surrounded by lakes, streams, meadows and bogs.

fundet på et sted med en bro over åen. Gudenåen er relativt smal på dette sted, og der ser ikke ud til at være så omfattende vådområder på de historiske kort. Et lignende scenarie gælder for en stanghovednål fra Voervadsbro og flere andre.

I europæisk sammenhæng kan depotfund også forekomme på øer i floder.⁷⁸ Her er det førømtalte hallstattsværd af gündlingentype bl.a. interessant, fordi det er fundet i forbindelse med kanalgravning i Gudenåen ved Skallekrogen, som er den vestlige del af en lille ø, der ligger ved Randers lige ved broen over Gudenåen. I 1922 blev det mellemliggende vand fyldt op, således at øen ikke længere eksisterer. Sammen med det nærtbeliggende fundsted for fårdrupøksen knytter gündlingensværdet sig dog også til de førømtalte fund, som er dukket op ved overgangssteder.

En del af fundene stammer fra moser, der ikke ligger i umiddelbar nærhed af åen, mens andre fund, som eksempelvis Ulstrupøkserne, er dukket op i moser i åens umiddelbare nærhed. Her kan nævnes, at en af Fontijns definitioner på stedtyper i relation til deponeringerne er tørvemoser, som ligger i umiddelbar nærhed af et vandløb.⁷⁹ Uldumområdet i den sydlige del af Gudenåen er et eksempel på dette, og inden for det danske område kendes desuden et godt eksempel fra Gammelsole og Råddenkær ved Gjesager Å nær Vejle. Her er fundet flere spredte deponeringer fra periode VI på mindst 13 forskellige fundsteder inden for et stort eng- og vådområde. Nogle af genstandene er nedlagt sammen, mens andre udgør enkeltdeponeringer. De samtidige fund stammer altså ikke fra åen, men er dukket op på begge sider af den og alligevel ganske tæt.⁸⁰

En hellig dal

De nævnte eksempler på forskellige fundsituationer og karakteristika ved valget af deponeringssted kan dels bruges helt lokalt, hvor det enkelte fundsted eksempelvis ses i forhold til relationen til vand, til overgangssteder etc. Dels bør fundstederne samlet vurderes som elementer i et landskab over en større geografisk skala og dermed som en del af et rituelt landskab, der godt kan have strakt sig over et længere forløb.

For udover at bronzealderens depotfund indimellem kan forbindes med specifikke steder i landskabet, uden at der er tale om egentlige, menneskeskabte kultpladser, så knytter ansamlinger af fund sig som nævnt også i nogle tilfælde til zoner eller områder.⁸¹ Denne tendens er også blevet sammenlignet med ansamlinger af gravhøje i højlandskaber.⁸² På strækket mellem Tange-Bjerringbro og Ulstrup er der således en koncentration af flodfund, og samtidig er der registreringer i de ånære arealer, hvor genstande er dukket op i moser og vådområder. Ser man på naturforholdene langs dette stræk, er det, som tidligere nævnt, en karakteristisk faktor, at åen løber i en markant dal flankeret

af terrasser. En mulig parallel til dette fundbillede kendes fra det nordøstlige Holsten, hvor oldenburgsænkningen strækker sig fra Kielerbugten i nordvest til Mecklenburgbugten i sydøst tværs over halvøen lige syd for Femern. Længs dette strøg er der fundet 16 deponeringer fra yngre bronzealder. En form for fundlandskab som har fået Michael Müller-Wille til at bruge betegnelsen "Heilig Tal".⁸³ Noget lignende er endvidere omtalt for et dalstræk med en koncentration af bronzefund ved Lincolnshire i det centrale England.⁸⁴ Med udgangspunkt i fundbilledet og landskabets udformning kan betegnelsen således også gælde for Gudenådalen.

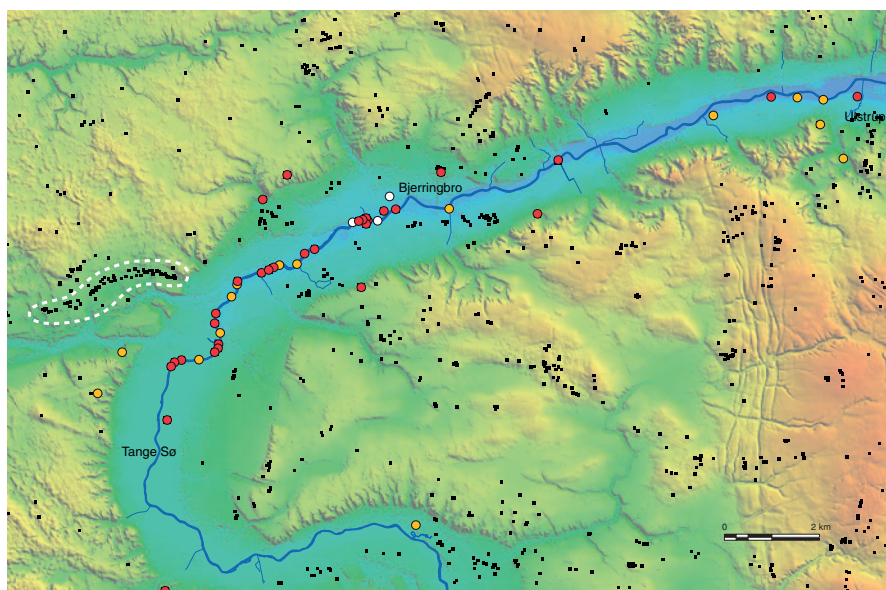

Fig. 16. Reliefkort fra området ved Tange, Bjerringbro og Ulstrup som viser udbredelsen af områdets deponeringer og gravhøje. Den hvide, stiplede linje markerer en specifik lineær højdebredelse, som er en af de højrerækker, S. Müller havde med som illustration af en tæt relation imellem gravhøje og vejforløb (i dette tilfælde en hulvej) (Müller 1904, 29, fig. 19). Det er dog ikke umiddelbart muligt at følge højrerækken videre på sydsiden af åen. Små sorte punkter: gravhøje, gule punkter: deponeringer fra seneolitikum, røde prikker: deponeringer fra bronzealderen, hvide punkter: deponeringer fra tidlig førromersk jernalder.

Relief map showing the distribution of the finds and burial mounds in the Tange-Bjerringbro-Ulstrup area. The white broken line marks a particular linear distribution of barrows that was one of S. Müller's examples showing the close relation between monuments and what originally was a hollow way (Müller 1904, 29, fig. 19). However, it is not easy to follow the barrow line unequivocally to the southern side of the river. Small black dots: burial mounds, yellow dots: finds from the Late Neolithic, red dots: finds from the Bronze Age, white dots: finds from the Early Pre-Roman Iron Age.

I sammenhæng med de særlige naturgivne forhold er det i øvrigt interessant, at der generelt er tale om et rigt arkæologisk område, hvor der bl.a. er gjort en del fund fra yngre bronzealder – bl.a. i form af gravfund fra nogle af områdets mange gravhøje (fig. 16).

Generelt viser udbredelsen af Gudenåfundene, at der ikke kan peges på specifikke, arrangerede kultsteder, men særlige steder eller hele strækninger kan have betydning for udbredelsen.⁸⁵ Formentlig har sådanne områder for deponering været betinget af flere forhold. Sandsynligvis har det haft betydning, at de nærliggende områder var præget af stor aktivitet i relation til bebyggelse, transport, gravfund og særlige kogegrubefelter.⁸⁶ Derudover er der Gudenåens forløb i et særligt, markant dallandskab, hvor åen har været et vigtigt, fælles omdrejningspunkt for mange mennesker. Endvidere er der åens navn, som ingen kender den eksakte alder på, men som under alle omstændigheder peger på en personificering eller besjæling af åen. Et slående element i denne sammenhæng er det betydelige tidsinterval, hvor deponeringsområder i et landskab til en vis grad fikses og holdes ved lige. I den sammenhæng er det ligeledes interessant, at det hos flere folkeslag er sådan, at det er en flod, som forbinder menneskenes verden med åndernes. Det samme gælder den nordiske mytologi, hvor det er floden Slid, der løber fra menneskenes land til de dødes.⁸⁷

Afsluttende kommentarer

Som påpeget i introduktionens citat af Henrik Thrane viste Gudenåen sig at være et oplagt sted at søge efter flodfund. Flodfundene fra Gudenåen fremhæves som et nyt fænomen, der dels nuancerer det samlede billede af deponeringstraditioner inden for det sydiskandinaviske område, og dels knytter an til den vidt udbredte europæiske flodfundstradition. Det viser sig bl.a. ved andelen af våben og ved flodfundenes generelt mere begrænsede genstandsudvalg, som umiddelbart virker mere struktureret end den øvrige depotfundgruppes mere varierede genstandsbeholdning. Gudenåfundene adskiller sig således fra de skandinaviske deponeringstraditioner, hvilket bl.a. fremgår af de åfundne dolke. Samtidig med at materialet rummer klare lighedspunkter med det europæiske flodfundsmateriale, er der dog også forskelle, idet Gudenåens relativt mange fund fra ældre bronzealder også giver materialet sit eget præg. Under alle omstændigheder er bronzealderfundene fra Gudenåen et interessant eksempel på, at særlige deponeringstraditioner kunne opstå i bestemte områder, mens de ellers kun meget spredt vandt indpas andre steder i den nordiske bronzealderkultur.

NOTER

- 1 Torbrugge 1972; Torbrugge 1996; Wegner 1976; Wegner 1995; Hansen 1997; Hansen 2000; Maraszek 1998; Falkenstein 2005; Huth 2011, 50.
- 2 Neolithikum: Karsten 1994, bronzealder: Jensen 1997, 168; Frost 2010, jernalder: Martens 2011, s. 150, vikingetid: Lund 2004.
- 3 Thrane 1999, s. 129.
- 4 Denne artikel er en ca. halveret version af en engelsk udgave af artiklen, som er optaget i tidsskriftet *Germania* 2014.
- 5 Verlaeckt 1998; Verlaeckt 2000, s. 195ff; Frost 2008.
- 6 Jensen 1969; Fontijn 2007; Frost 2008.
- 7 Hofmeister 2012, 17.
- 8 Larsen & Kronborg 1994, 111.
- 9 Hofmeister 2012.
- 10 Kousgård Sørensen 1973, 286ff; Jørgensen 2004, 289f; Hofmeister 2012, 27ff.
- 11 Maraszek 1998, 9.
- 12 Frost 2010.
- 13 Hansen 1997, 29; 2000, 37; Wegner 1995; Scurfield 1997, 31f.
- 14 Aner & Kersten 1973-2008.
- 15 Hansen 1997; 2000; Huth 2011, 50.
- 16 Projektet blev muliggjort via en bevilling fra den danske kulturstyrelses generelle rådighedssum i 2011. Indsamling af fundoplysninger er foretaget i 2012 på forskellige museer (Nationalmuseet, Moesgaard Museum, Silkeborg Museum, Viborg Museum, Horsens Museum og Museum Østjylland), via netdatabaser som Fund og fortidsminder og Museernes Samlinger og via litteraturen. De forskellige museer takkes for hjælp og imødekommenhed.
- 17 Bradley 1990; 2000; Fontijn 2007.
- 18 Anders 2011; Fontijn 2002; May & Hauptmann 2011.
- 19 Hansen 2000, 38ff; Fontijn 2002, 47.
- 20 Hofmeister 2012, 96ff.
- 21 Aner & Kersten 2008, 179.
- 22 Balslevs samling har j.nr. FHM 0793 på Moesgaard Museum.
- 23 Lavrsen 1958; 64, fig. 1; Jensen 1966, 28, nr. 8; 1989, 150, fig. 1,4; 1997, 296, 169.
- 24 Frost 2012.
- 25 Frieman 2010.
- 26 Vandkilde 1996.
- 27 Butler 1955; Kaul 2010, 80.
- 28 Broholm 1943, 207, I.11; Randsborg 1992; Vandkilde 1996, s. 98, fig. 83; 1998.
- 29 Broholm 1943, 209, 1; Vandkilde 1996, 98.
- 30 Willroth 1985; Bradley 1990, 77f; Fontijn 2002, 212f; Selling 2007, 77.
- 31 Bergerbrant 2007, 212ff, Appendix 8.
- 32 Frost 2011a, 43.
- 33 Aner & Kersten 2008, 150, 5899. Her er Aner & Kersten dolke opfattet som stykker på max. 30 cm i længden (jf. Harding 2000, 277).
- 34 Se fig. 3b og fig. 2 som nummer 1, 4, 11, 12, 14 og 18.
- 35 Wegner 1995, 269; Maraszek 1998.
- 36 Malmer 1989; Kaul 2001.

- 37 Jensen 1997, 83ff.
- 38 Jensen 1989, 153, fig. 2 nr. 3.
- 39 Jensen 1997, 85ff.
- 40 Lavrsen 1958, 63f, fig. 1; Jensen 1966, 28, nr. 8; 1989, 150, fig. 1,4, 1997, 296, 169.
- 41 Arbman 1938, 83ff.; Stjernquist 1962.
- 42 Jensen 1997, 153.
- 43 Jensen 1997, 163.; Torbrügge 1972, Beilage 16.
- 44 Sprockhoff & Höckmann 1979; Sørensen 1989, 190; Frost 2003; 2008.
- 45 Fontijn 2002, 212.
- 46 Jantzen 2008, 220, nr. 294.
- 47 Løvschal 2013.
- 48 Baudou 1960, 77ff, 260ff.
- 49 Jensen 1973, 130; 1997, 49.
- 50 Hansen 1997, 29.
- 51 Jensen 1997, 163.
- 52 Fontijn 2002, 172.
- 53 Martens 2011, 149.
- 54 Kaul 2003, 31f.
- 55 Hofmeister 2012, 234.
- 56 Behrend 1970; Hofmeister 2012, 124.
- 57 Lund 2004.
- 58 Lund 2002.
- 59 Kaul 2003, 32.
- 60 Aner & Kersten 2008, nr. 6056.
- 61 Thrane 1982, 63.
- 62 Fontijn 2002, 267ff.
- 63 Torbrügge 1996, 572; Ehrenburg 1980; Hansen 2000, 45f; Falkenstein 2005, 492.
- 64 Frost 2011b.
- 65 Fontijn 2008, 101; Mullin 2012, 47.
- 66 Huth 2011, 54.
- 67 Frost 2012.
- 68 Kaul 2004, 74f; Rasmussen & Skousen 2012, 156.
- 69 Stjernquist 1997.
- 70 Rasmussen & Skousen 2012, 156.
- 71 Yates & Bradley 2010, 413.
- 72 Yates & Bradley 2010, 413.
- 73 Fontijn 2002, 212.
- 74 Hansen 1997, 31; Falkenstein 2005, 492; Yates & Bradley 2010, 412; Anders 2011; May & Hauptmann 2011.
- 75 Høgsbro 2004.
- 76 Rudebeck 2001, 95ff.
- 77 Høgsbro 2004, 269.
- 78 Hansen 2000, 54.
- 79 Fontijn 2002, 212.
- 80 Jensen 1969; 1997, 166f.
- 81 Fontijn 2002, 262f.
- 82 Parker-Pearson 1993, 91; Scurfield 1997, 35.

- 83 Müller-Wille 1999, 21f.
 84 Scurfield 1997, 33.
 85 Fontijn 2008, 100.
 86 Kristensen 2008.
 87 Koch 2004, 333.

LITTERATURLISTE

- Anders, J. 2011: Zur Interpretation von Flussfunden als Indikatoren für Kommunikationswege am Beispiel von slawenzeitlichen Funden aus Fließgewässern in Mecklenburg-Vorpommern. I: Felix Bittman, Johannes Ey, Martina Karle, Hauke Jöns, Erwin Strahl & Steffen Wolters (red.): *Marschenratskolloquium 2009. Flüsse als Kommunikations- und Handelswege / Marschenrat Colloquium 2009. Rivers as Communication and Trade Routes. 5.-7. November 2009, Deutsches Schiffahrtsmuseum, Bremerhaven*. Siedlungs- und Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet, vol. 34. Rahden/Westf. 2011, s. 59-66.
- Aner, E. & K. Kersten 1973-2011: *Die Funde der älteren Bronzezeit in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen, I-XII*. Neumünster.
- Arbman, H. 1938: Mälardalen som kulturcentrum under yngsta bronsåldern. H. Norling-Christensen & P.V. Glob (red.): *Winther-Festskrif: til Købmand Jens Winther paa 75-Aarsdagen*. København, s. 83ff.
- Baudou, E. 1960: *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis*. Studies in North-European Archaeology. Stockholm.
- Behrend, R. 1970: Vandfundne sværd fra middelalderen. *Nationalmuseets Arbejdsmark*, s. 89-102.
- Bergerbrant, S. 2007: *Bronze Age Identities: Costume, Conflict and Contact in Northern Europe 1600-1300 BC*. Stockholm Studies in Archaeology. Stockholm.
- Bradley, R. 1990, *The Passage of Arms. An archaeological analysis of prehistoric hoards and votive deposits*. Cambridge.
- Bradley, R. 2000: *An Archaeology of Natural Places*. London.
- Broholm, H.C. 1943: *Danmarks Bronzealder, I*. København.
- Butler, J. 1955: Irske bronzeøkser fra Ulstrup. *Kuml*, s. 36-45.
- Ehrenburg, M. 1980: The occurrence of Bronze Age metalwork in the Thames: an investigation. *Transactions of the London and Middlesex Archaeological Society* 31, s. 1-15.
- Falkenstein, F. 2005: Zu den Gewässerfunden der älteren Urnenfelderzeit in Süddeutschland. I: B. Hänsel et.al (red.): *Interpretationsraum Bronzezeit: Bernhard Hänsel von seinen Schülern gewidmet*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Bd. 121, Bonn, s. 491-504.
- Fontijn, D.R. 2002: *Sacrificial landscapes: Cultural biographies of persons, objects and natural places in the Bronze Age of the southern Netherlands, c. 2300/600 BC*. *Analecta praehistorica Leidensia*. Leiden, s. 33-34.
- Fontijn, D.R. 2007: The significance of "invisible" places. *World Archaeology* Vol. 39(1) *Viewing Space*, s. 70-83.
- Fontijn, D.R. 2008: Everything in its Right Place? On Selective Deposition, Landscape and the Construction of Identity in Later Prehistory. In: A. Jones (red.): *Prehistoric Europe. Theory and Practice*. Chichester, s. 86-106.
- Freiman, C. 2010: Imitation, identity and communication: The presence and problems of skeuomorphs in the Metal Ages. In: B.V. Eriksen (red.): *Lithic technology in metal*

- using societies*. Proceedings of a UISPP Workshop, Lisbon, September 2006. Jutland Archaeological Society Publikations. Højbjerg, s. 33-44.
- Frost, L. 2003: Vaseholm in Osthimmerland. Ein Depotfund mit Frauenschmuck und Import aus der Periode V der jüngeren Bronzezeit. *Acta Archaeologica*, vol. 74, s. 251-292.
- Frost, L. 2008: Depotfundene i Himmerlands yngre bronzealder i et landskabsarkæologisk perspektiv. Utrykt ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet.
- Frost, L. 2010: Flodfund. *Skalk* nr. 2., s. 11-15.
- Frost, L. 2011a: Vognserup Enge – Et offerfund med kvindesmykker fra den ældre bronzealder. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 2008, s. 7-58.
- Frost, L. 2011b: Depotfund fra yngre bronzealder i et lokalt, landskabsarkæologisk lys. I: S. Boddum, M. Mikkelsen & N. Therkildsen (red.): *Depotfund i yngre bronzealders lokale kulturlandskab*. Yngre bronzealders kulturlandskab vol. 1, s. 63-73.
- Frost, L. 2012: Sværdet i ådalen. I: J. Laursen & J. Skamby Madsen (red.): *Årets gang. Moesgaard Museum 2011*, s. 54-57.
- Hansen, S. 1997: Sacrificia ad flumina – Gewässerfunde im bronzezeitlichen Europa. In: A & B
- Hänsel (red.): *Gaben an die Götter. Schätze der Bronzezeit Europas*. Berlin, s. 29-34.
- Hansen, S. 2000: Gewässerfunde im bronzezeitlichen Europa. Ein Panorama. *Das Altertum* 46, s. 31-62.
- Harding, A. 2000: *European societies in the Bronze Age*. Cambridge.
- Hofmeister, E. 2012: *Gudenåens kulturhistorie*. Ferskvandscentret. Silkeborg.
- Huth, C. 2011: Wasser zwischen den Welten – Überlegungen zum archäologischen Quellenwert einer bronzezeitlichen Flusslandschaft. I: Felix Bittman, Johannes Ey, Martina Karle, Hauke Jöns, Erwin Strahl & Steffen Wolters (red.): *Marschenratskolloquium 2009. Flüsse als Kommunikations- und Handelswege / Marschenrat Colloquium 2009. Rivers as Communication and Trade Routes. 5.-7. November 2009, Deutsches Schifffahrtsmuseum, Bremerhaven*. Siedlungs- und Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet, vol. 34. Rahden/Westf. 2011, s. 47-57.
- Høgsbro, K.-E. 2004: På tværs af vandet – broer og vadesteder. I: E. Hofmeister (red.): *De ferske vandes kulturhistorie i Danmark*. AQUA, Silkeborg, s. 267-275.
- Jantzen, D. 2008: *Quellen zur Metallverarbeitung im Nordischen Kreis der Bronzezeit*. Prähistorische Bronzefunde, Abt. XIX, 2. Band. Stuttgart.
- Jensen, J. 1966: Griffzungenschwerter der späten nordischen Bronzezeit. *Acta Archaeologica* vol. XXXVII, s. 25-51.
- Jensen, J. 1969: Ein thrako-kimmerischer Goldfund aus Dänemark. *Acta Archaeologica* vol. XL, s. 159-184.
- Jensen, J. 1973: Ein neues Hallstattsschwert aus Dänemark. *Acta Archaeologica* vol. XLIII, 1972, s. 115-164.
- Jensen, J. 1989: Hallstattsværd i skandinaviske fund fra overgangen mellem bronze- og jernalderen. I: J. Poulsen (red.): *Regionale forhold i Nordisk Bronzealder*. 5. Nordiske Symposium for Bronzealderforskning på Sandbjerg Slot 1987, s. 149-157.
- Jensen, J. 1997: *Fra Bronze- til Jernalder. En kronologisk undersøgelse*. København.
- Jørgensen, B. 2004: De danske søers og åers navne. I: E. Hoffmeister (red.): *De ferske vandes kulturhistorie i Danmark*. AQUA, Silkeborg, s. 289-295.
- Karsten, P. 1994: *Att kasta yxan i sjön: en studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd*. Acta archaeologica Lundensia. Serie in 80; nr. 23, Stockholm.
- Kaul, F. 2001: En sjælden kultøkse fra bronzealderen. *Nationalmuseets Arbejdsmark*, s. 50-69.

- Kaul, F. 2003: Mosen – porten til den anden verden. I: L. Jørgensen m.fl. (red.): *Sejrens triumf. Norden i skyggen af det romerske Imperium*. Nationalmuseet, s. 18-43.
- Kaul, F. 2004: *Bronzealderens religion. Studier af den nordiske bronzealders ikonografi*. København.
- Kaul, F. 2010: En kultøkse fra Nordsjælland. I: P.O. Nielsen & M. Andersen (red.): *Danefæ. Skatte fra den danske muld*. Nationalmuseet, København, s. 80-84.
- Koch, E. 2004: Kirkens forgængere – forhistoriske offerfund fra ferskvandsområder. I: E. Hofmeister (red.): *De ferske vandes kulturhistorie i Danmark*. AQUA, Silkeborg, s. 333-343.
- Kousgård Sørensen, J. 1973: *Danske sø- og ånavne*. 2, E-G. København.
- Kristensen, I. K. 2008: Kogegruber – i klynger eller på rad og række. *Kuml*, s. 9-57.
- Larsen, G. & C. Kronborg 1994: *Geologisk set. Det mellemste Jylland. En beskrivelse af områder af national geologisk interesse* (Geografiforlaget. Miljøministeriet / Skov- og Naturstyrelsen).
- Lavrsen, J. 1958: Om votivfund fra bronzealderens slutning. *Kuml*, s. 63-71.
- Lund, J. 2002: Forlev Nymølle. En offerplads fra yngre førromersk jernalder. *Kuml*, s. 143-195.
- Lund, J. 2004: Våben i vand. Om deponeringer i vikingetiden. *Kuml*, s. 197-220.
- Løvschal, M. 2013: Ways of Wandering. In the Late Bronze Age Barrow Landscape of the Himmerland-area, Denmark. In: D. Fontijn & A.J. Louwen, S. van der Vaart & K. Wentink (red.): *Beyond barrows. Current research on the structuration and perception of the prehistoric landscape through monuments*. Leiden: Sidestone Press, s. 225-250.
- Malmer, M.P. 1989: Fårdrup-yrornas metrologi och korologi – ett preliminärt meddelande. I: J. Poulsen (red.): *Regionale forhold i Nordisk Bronzealder*. 5. Nordiske Symposium for Bronzealderforskning på Sandbjerg Slot 1987, s. 19-28.
- Maraszek, R. 1998: *Spätbronzezeitliche Hortfunde entlang der Oder*. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Band 49, Bonn.
- Martens, J. 2011: Weapons, armaments and society. The Pre-Roman Iron Age on Zealand and in Scania. In: L. Boye (red.): *The Iron Age on Zealand. Status and Perspectives*. Nordiske Fortidsminder, København, s. 147-174.
- May, J. & T. Hauptmann 2011: Warum befindet sich das “Königsgrab” von Seddin am Mittellauf der Stepenitz? Wasserwege und archäologische Sachkultur der jüngeren Bronzezeit in der Prignitz. I: Felix Bittman, Johannes Ey, Martina Karle, Hauke Jöns, Erwin Strahl & Steffen Wolters (red.): *Marschenratskolloquium 2009. Flüsse als Kommunikations- und Handelswege / Marschenrat Colloquium 2009. Rivers as Communication and Trade Routes. 5.-7. November 2009, Deutsches Schifffahrtsmuseum, Bremerhaven*. Siedlungs- und Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet, vol. 34. Rahden/Westf, s. 129-150.
- Mullin, D. 2012: The River has never divided us: bronze age metalwork deposition in western Britain, *Oxford Journal of Archaeology* 31 (1), s. 47-57.
- Müller, S. 1904: Vei og bygd i sten- og bronzealderen. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1904, s. 1-64.
- Müller-Wille, M. 1999: *Opferkulte der Germanen und Slaven*. Stuttgart.
- Parker-Pearson, M. 1993: *Bronze Age Britain*. English Heritage.
- Randsborg, K. 1992: Gallemose. A Chariot from the Early Second Millennium in BC in Denmark. *Acta Archaeologica* 62, s. 109-122.
- Rasmussen, U.L. & H. Skousen 2012: Rituals at Springs during the Early Neolithic in Scandinavia. Non-monumental Ritual Behaviour in a Time of Megalithic Tombs and Causewayed Enclosures. In: M. Furholt m.fl. (red.): *“As time goes by?” Monumentality, Landscapes and the Temporal Perspective*. Kiel, s. 145-158.

- Rudebeck, E. 2001: Vägskel, vägkorsningar och vadställen – liminale platser och arkeologi. I: L. Larsson (red.): *Kommunikation i tid och rum*. Report Series No. 82. Lund, s. 93-112.
- Scurfield, C.J. 1997: Bronze Age Metalwork from the River Trent in Nottinghamshire. *Transactions of the Thoroton Society of Nottinghamshire*, vol. 101, s. 27-57.
- Selling, S. 2007: *Livets scener och dödens platser. Om bronsålder i södra Bohuslän utifrån en gravläggning i Faxehögen, Kareby socken*. Stockholm Studies in Archaeology 41, Stockholms Universitet.
- Sprockhoff, E. & O. Höckmann 1979: *Die gegossene Bronzebecken der jüngeren nordischen Bronzezeit*. Mainz.
- Stjernquist, B. 1962: Et svenskt praktfynd med sydeuropeiska bronzer. *Proxima Thule*. Stockholm.
- Stjernquist, B. 1997: *The Röekillorna Spring. Spring-cults in Scandinavian prehistory*. Skr. Kgl. Humanistiska Vetenskapssamfundet. Lund.
- Strang, V. 2005: Common Senses. Water, Sensory Experience and the Generation of Meaning. *Journal of Material Culture* 10(1), s. 92-120.
- Sørensen, M.L.S. 1989: Ignoring innovation – denying change: the role of iron and the impact of external influences on the transformation of Scandinavian societies 800-500 BC. In: S.E. van der Leeuw & R. Torrence (red.): *What's New? A Closer Look at the Process of Innovation*, s. 182-202.
- Thrane, H. 1982: *Odense bys historie, bd. 1. Fra boplads til bispeby. Odense til 1559*. Odense.
- Thrane, H. 1999: Bronze Age Settlement in South Scandinavia – Territoriality and Organisation. In: A.F. Harding (red.): *Experiment and Design. Archaeological Studies in honour of John Coles*. Oxbow Books, s. 123-132.
- Torbrügge, W. 1972: Vor- und Frühgeschichtliche Flussfunde. Zur Ordnung und Bestimmung einer Denkmälergruppe. *BRGK* 51/52 (1970/1971), s. 1-146.
- Torbrügge, W. 1996: Spuren in eine andere Welt. Archäologie der vorzeitlichen Wasserkulte. In: M. Almagro-Borbea *et al.* (red.): *Archäologische forschungen zum Kultgeschehen in der jüngeren Bronzezeit und frühen Eisenzeit Alteuropas*. Universität Regensburg. Ergebnisse eines Kolloquiums in Regensburg 4.-7. Oktober 1993, s. 567-581.
- Yates, D. & R. Bradley 2010: Still water, hidden depths: the deposition of Bronze Age metalwork in the English Fenland, *Antiquity* 84, s. 405-415.
- York, J. 2002: The life cycle of Bronze Age metalwork from the Thames. *Oxford Journal of Archaeology* 21(1), Oxford, s. 77-92.
- Vandkilde, H. 1996: *From Stone to Bronze. The Metalwork of the Late Neolithic and Early Bronze Age in Denmark*. Jutland Archaeological Society Publikations. Højbjerg.
- Vandkilde, H. 1998: Den senneolitiske offernedlæggelse i den jyske Gallemose: tid-rum dimensioner og fremmede forbindelser. I: T. Løken (red.): *Bronsealder i Norden – Regioner og interaksjon. Det 7. nordiske bronsealdersymposium i Rogaland 1995*. Stavanger, s. 7-22.
- Verlaeckt, K. 1998: Metalwork consumption in Late Bronze Age Denmark. In: C. Mordant, M. Pernot & V. Rychner (red.): *L'Atelier du Bronzier en Europe du Xxe au VIII Siècle avant notre Ère, Tome III: Production, Circulation et Consommation du Bronze*. Paris, s. 259-71.
- Verlaeckt, K. 2000: Hoarding and the circulation of metalwork in Late Bronze Age Denmark: quantification and beyond. In: C.F.E. Pare (red.): *Metals Make the World go round: the supply and circulation of metals in Bronze Age Europe*. Proceedings of a conference held at the University of Birmingham in June 1997. Oxford, s. 194-208.
- Wegner, G. 1976: *Die vorgeschichtlichen Flussfunde aus dem Main und aus dem Rhein bei Mainz*. Kallmünz.

- Wegner, G. 1995: Flussfunde. In: J. Hoops (red.): *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. 9, s. 263-276.
- Willroth, K.-H. 1985: *Die Hortfunde der älteren Bronzezeit in Südschweden und auf den dänischen Inseln*. Offa-Bücher, bd. 55. Neumünster.

River finds Bronze Age metalwork from the river Gudenå

Bronze Age metalwork (primarily swords and other weapons) found in European rivers has aroused interest for many years, but little is known of corresponding finds from Denmark. The general Scandinavian tradition of offering differs in that it is associated more with bogs and wetlands than with rivers. This article examines the relevant records from Denmark's longest river, the Gudenå, and adjacent areas, dating from the Late Neolithic, Bronze Age and Early Pre-Roman Iron Age. Remarkably, it turns out that there are significantly more Bronze Age river finds from the Gudenå itself (38 in all) than was previously realised. Consequently, the Gudenå finds stand out relative to the Scandinavian votive tradition. This phenomenon forges links with the far-reaching European tradition of offering metal objects in rivers and new insights add depth and detail to the overall picture of offering traditions in southern Scandinavia and put these finds into a landscape-archaeological perspective.

The Gudenå is Denmark's longest river, with its total length of river including Randers Fjord being c. 160 km. (fig. 1). Given its width and depth, it is the only Danish watercourse to achieve the status of an actual river. The religious name 'Gudenå' is one of the oldest names associated with a Danish watercourse. The name 'Guden' is its original name, found in documentary sources extending back to the Early Middle Ages, and should probably be understood in the sense of 'consecrated to the gods'. The precise age of the name is uncertain, but according to place-name researchers a large proportion

of the old uncompounded names originate from the 1st millennium AD – and some are even older.

A particular stretch of the Gudenå, extending for about 20 km from Tange through Bjerringbro to Ulstrup, has a remarkable concentration of river finds, and is especially striking between Tange and Bjerringbro (fig. 2). The finds from this section of river are surprising in terms of the number of Bronze Age artefacts, especially daggers and swords, represented among them. Chronologically, they cover the entire Bronze Age, but with an emphasis on the earliest part of the period. In general, the majority of South Scandinavian depositions date from the Late Bronze Age, with bogs and wetland areas being the sites most used for these. However, this picture is challenged by the evidence from the Gudenå which – due to relatively numerous finds from the Early Bronze Age and single finds of weapons and tools in water – differs fundamentally from the general picture. Furthermore, the finds from the Gudenå reflect a common European view that swords, daggers and spears were the primary objects associated with deposition in rivers.

Chronologically, depositions from the Bronze Age (c. 1700-500 BC) constitute the primary focus of the study, but finds from the Late Neolithic (c. 2350-1700 BC) and Early Pre-Roman Iron Age (c. 500-200 BC) are also included (figs. 3a-d). The main emphasis is on the river finds. However, in geographical terms, not only actual river finds have been included, but also depositions recorded

within a distance of c. 1 km from the river on both sides.

This study encompasses a total of 112 finds: 38 river finds, 30 from fields/meadows, 27 from bogs and two from marl pits. Further to these are 15 finds for which there is no information on their find context (figs. 4 and 5).

Various circumstances are important with respect to the representativity of the finds from around Tange, Bjerringbro and Ulstrup. One important explanation for the many records is linked to the construction of a large hydro-electric power plant at Tange in 1921. Huge volumes of earth were moved in its construction (fig. 6) and a good number of archaeological artefacts were found in the process. Another explanation relates to the activities of amateur archaeologists, especially Ulrik Balslev, who was particularly active in the area around Bjerringbro; no fewer than 15 of the finds in this study are from his collection (for example a Hallstatt sword, fig. 7). In recent years, the use of metal detectors has also had a significant effect with respect to the number of finds from the area.

Figure 8 shows all the single finds dating from the Late Neolithic. The most frequent river finds are flint daggers and sickles, of which some of the latter may also date from the Early Bronze Age. An uncultivated area of bog at Ulstrup near the Gudenå yielded two special bronze axes. These have flared edges and they show great similarity to Anglo-Irish ornamented bronze axes of the time (fig. 9). They are not identical in either decoration or form, but they must originally have belonged together, constituting a collective deposition.

In the Early Bronze Age, metal daggers are a prominent artefact group and, seen in the light of river finds of flint daggers from the Late Neolithic, they demonstrate a continuity of dagger deposition in

certain parts of the Gudenå (figs. 10 and 11). A Fårdrup type axe was also found in the Gudenå (fig. 12).

In the Late Bronze Age there is a general increase in depositions in southern Scandinavia, culminating in period V (c. 900-700 BC). This general picture differs slightly from that of the Gudenå's river finds, which reveals a preponderance of finds dating from the Early Bronze Age. Figure 13 shows the finds distribution for the Late Bronze Age. As can be seen, swords feature among the river-found artefacts and the more unusual of these include an example of each of the two rare, imported Hallstatt sword types, of which only six have been found to date in Denmark.

Figures 8, 10 and 13 show, respectively, the distribution of single finds from the Late Neolithic and the Early and Late Bronze Age. If the figures are compared, it becomes clear that there are slightly different finds distributions with respect to bog, field and river finds. For example, the river finds include a number of flint daggers, and the metal daggers of the Early Bronze Age come exclusively from the river. The swords and spears of the Early Bronze Age also include a number of river finds, whereas an artefact group such as the celts occurs more in field and bog finds than as river finds. Even though their total number is not very great, a similar situation is evident with respect to the Early Bronze Age flanged axes. In general, it can be said that these single depositions are dominated by artefacts from the male sphere.

The only Pre-Roman Iron Age finds recorded from the Gudenå in the finds-rich area around Bjerringbro are a bronze double-spiral fibula and a ring, and with these the river finds also come more or less to an end. There are though scattered finds of much later date associated with the river – including a Viking Age sword

from the Randers area and a 16th century battle sword. These later finds underline the river's continued significance as a locality for depositions further up in time and the remarkable continuity evident in the ancient votive traditions.

In a Danish context, the Gudenå stands out by being the country's longest watercourse and by having a name that indicates a special significance. There are also scattered records of swords from other Danish watercourses, such as the Early Bronze Age period III example from Nørreå and a sword blade from period I found in Odense Å, but the finds from the Gudenå stand out by virtue of the striking concentration seen around Tange, Bjerringbro and Ulstrup. This section apparently had a special significance in a depositional context, whereby the river, partly by virtue of its size, invited the deposition of weapons in open water. If it is assumed that the distribution of finds largely reflects a prehistoric reality, it was along specific stretches of the Gudenå that people showed a particular predilection for deposition in water. This seems plausible as there were presumably considerable regional and local variations in depositional tradition during the Bronze Age – bound up to a very great extent with various local landscape features. In this respect, the variation shown by the Gudenå along its course is important. Specific sections could therefore very well have been chosen as a particularly suitable depositional landscape on the basis of special natural criteria. In the area around Tange and Bjerringbro, the Gudenå runs through a pronounced valley, flanked by terraces, which fixes the river solidly in the landscape and this could have been significant with respect to the intensity of deposition seen here. The distribution of finds is also totally consistent with a clear tendency, in a European context, for depositions not to occur in all parts of a

river or everywhere across a wetland area, but to be associated with particular zones or stretches.

A characteristic feature of several of the Late Neolithic and Bronze Age finds from the Gudenå is that they turned up at the confluence of two watercourses (fig. 14). In a European perspective, many river finds are also typically associated with fords, bridges and crossings and several Danish examples have similar find contexts. A number of finds from the Gudenå are associated with presumed crossings although, in several cases, this categorisation is based solely on the place name for the find relating to a bridge or ford, for example Lysbro (fig. 15).

The various find situations and characteristics relating to the choice of deposition site can either be assessed very locally, whereby each individual find site is examined in relation to water, crossings etc., or they can be evaluated collectively, as elements in the landscape at a greater geographic scale and, thereby, as components of a ritual landscape which may have existed over a longer period of time. The Tange, Bjerringbro and Ulstrup section of the river has both a concentration of river finds and also records from river-near areas of artefacts discovered in bogs and wetland areas. An appraisal of the natural environment along this stretch reveals a characteristic feature: The river runs through a distinctive valley flanked by terraces. Given the nature and distribution of the finds and the morphology of the landscape, the term 'Heilig Tal' can therefore be applied to the Tange, Bjerringbro and Ulstrup section of the Gudenå river valley. It is beyond the scope of this article to address grave and settlement remains associated with the river, but in the light of the concentration of finds and the area's characteristic natural environment, it is interesting that it is generally rich archaeologically with

several finds from the Late Bronze Age – including grave finds from some the area’s numerous barrows (fig. 16).

The Gudenå finds stand out from the Scandinavian votive tradition as exemplified by the river finds of daggers. And while these finds display clear points of similarity with the river finds associated with the European tradition, there are also differences, because the relatively nu-

merous Early Bronze Age artefacts from the Gudenå also confer a special individual character on the finds. In any case, the Bronze Age finds from the Gudenå provide an interesting example of how special depositional traditions can arise in particular areas, while otherwise only making a very slight impact in other places within the Nordic Bronze Age culture.

Lise Frost
Moesgaard Museum